

IRENEUSZ S. LEDWOŃ OFM

Lublin

OD APOLOGETYKI DO TEOLOGII FUNDAMENTALNEJ W TWÓRCZOŚCI NAUKOWEJ RENÉ LATOURELLE'A

Teologia po Soborze Watykańskim II została poddana procesowi gruntownej przebudowy, który to proces w największym chyba stopniu objął dyscyplinę znaną dotąd jako apologetyka czy też teologia fundamentalna (nazwy te stosowane były zamiennie), przekształconą ostatecznie w teologię fundamentalną.

Jednym z teologów, których nazwiska stosunkowo często pojawiały się na łamach publikacji podejmujących refleksję nad statusem metodologicznym teologii fundamentalnej, jest profesor rzymskiego Gregorianum, René Lotourelle SI. W księdze pamiątkowej wydanej dla uczczenia 70-tej rocznicy urodzin tego naukowca, jej redaktor, uczeń i następca Latourelle'a, Rino Fisichella, nazywa go wręcz „ojcem posoborowej teologii objawienia”, i tym, którego osoba w dziele odnowy omawianej dyscypliny zajmuje pierwszoplanowe miejsce¹

Chociaż dyskusja na temat nowego statusu teologii fundamentalnej była bardzo żywa w literaturze teologicznej i doprowadzała ostatecznie do wyraźnego rozróżnienia apologetyki i teologii fundamentalnej, w stosunkowo nowych polskich publikacjach z zakresu metodologii nauk teologicznych pojawiają się jeszcze ujęcia utożsamiające obie dyscypliny, a nawet odmawiające tej ostatniej statusu tzw. „teologii właściwej”² Poza tym na terenie polskim niedostatecznie jasno odróżnia się apologetykę tradycyjną, klasyczną, z której wyłoniła się teologia fundamentalna, od apologetyki o charakterze religioznawczym, uprawianej w Warszawskiej Szkole Apologetycznej³

¹ *Il contributo di René Latourelle alla teologia fondamentale*. W: *Gesù Rivelatore. A cura di R. Fisichella*. Casale Monferrato 1988 s. 12.

² S. C. N a p i ó r k o w s k i. *Jak uprawiać teologię?* Wrocław 1991 s. 79.

³ Przykładem tego jest hasło „Apologetyka” zamieszczone w *Encyklopedii Katolickiej* (t. 1 Lublin 1985 kol. 777-786).

W związku z powyższym, prezentując myśl R. Latourelle'a na temat przedmiotu i metody teologii fundamentalnej, wydaje się rzeczą słuszną przedstawić również jego poglądy dotyczących apologetyki, a to przynajmniej z dwóch względów: celem ukazania ewolucji myśli autora oraz dla wykazania różnicy istniejącej pomiędzy wymienionymi dyscyplinami.

I. APOLOGETYKA

Apologetyka klasyczna, zwana też tradycyjną, *de facto* obecnie nie istnieje, gdyż przekształciła się w teologię fundamentalną, a końcowy efekt owego procesu przekształcania, zdaniem Latourelle'a, formalnie uznała konstytucja *Sapientia christiana* z 29 kwietnia 1976 r.⁴

Omawiany teolog w swoich publikacjach na temat natury i celu apologetyki rozpoczyna zazwyczaj prezentację dyscypliny *per viam negationis*. Uważa on, że apologetyka nie jest sztuką nawracania⁵ ani systemem obronnym skierowanym przeciw adwersarzom chrześcijaństwa, nie jest też zwykłym traktatem filozoficzno-historycznym czy filozoficzno-religijnym⁶. W sensie pozytywnym jest ona nauką teologiczną badającą w sposób krytyczny fakt objawienia chrześcijańskiego i wiarygodność tego objawienia, jak również uzasadniającą Chrystusowe pochodzenie instytucji Kościoła⁷.

Zdania teoretyków apologetyki co do teologicznego charakteru tej dyscypliny były podzielone. Część z nich wypowiadała się na ten temat negatywnie (A. Poulpiquet, A. Dorsch, H. Dieckmann, H. Duméry), większość przyjmowała jednak teologiczność apologetyki (A. Gardeil, R. Garrigou-Lagrange, H. de Lubac, N. Dunas, A. Liégé, Y. Congar i in.). Do tej grupy należy rów-

⁴ R. Latourelle. *Apologétique. B. Nature et tâche*. W: *Dictionnaire de théologie fondamentale*. Réd. R. Latourelle, R. Fisichella (dalej cyt.: DTF). Montréal-Paris 1992 s. 60.

⁵ Tym miałyby się zajmować apologetyka pastoralna, rozumiana jednak jako sztuka (*art*), a nie dyscyplina naukowa (*science*) (por. *Introductio in sacram theologiam*. Romae 1964 s. 69; t e n ż e. *Theologia. Scientia sacra*. Romae 1965 s. 57; t e n ż e. *Théologie, science du salut*. Bruges-Paris-Montréal 1968 s. 106; t e n ż e. *Apologétique et fondamentale. Problèmes de nature et de méthode*. „Salesianum” 27:1965 s. 257 n.; *Apologétique. Nature et tâche*. s. 60.

⁶ *De signis divinis. Pars apologetica*. Romae 1961 s. 7; *Introductio* s. 68; *Theologia* s. 56 nn.; *Théologie* s. 106 nn.; *Apologétique. Nature et tâche* s. 60 n.

⁷ „Tractatus apologeticus de revelatione est reflexio critica theologi catholici circa realitatem specificam quam Ecclesia possidet et revelationem vocat” (*De signis* s. 1). Apologetica „est scientia credibilitatis revelationis christianae” (tamże s. 7; *Introductio* s. 68). „Reflexio apologetica ut obiectum habet facta omnio primaria, a quibus omnia alia pendent: factum revelationis et factum Ecclesiae” (*De signis* s. 11). Por. *Introductio* s. 71; *Theologia* s. 57 n. i 62; *Théologie* s. 107 i 111; *Apologétique. Nature et tâche* s. 60 i 62.

nież Latourelle, który na potwierdzenie swej opinii przytacza następujące argumenty:

1. Jeżeli zadaniem teologii jest *intelligentia obiecti fidei*, to zadanie owo obejmuje tym bardziej refleksję nad tajemnicami wiary jako objawionymi i wiarygodnymi.

2. Apologetyka zajmuje się fundamentem chrześcijaństwa – faktem objawienia i faktem Kościoła.

3. Do teologii przynależy w sensie ścisłym zagadnienie wiary, której racjonalny charakter ma wykazać apologetyka.

4. Jeżeli zadaniem teologii jest obrona prawd chrześcijańskich, to zadanie to obejmuje szczególnie prawdę o objawieniu⁸

Generalnie można więc stwierdzić, że teologiczność apologetyki Latourelle upatruje w jej tematycznej zbieżności z teologią⁹ Celem apologetyki jest, jak wynika z powyższej definicji, wskazanie wiarygodności objawienia, albo innymi słowy – naukowa prezentacja znaków potwierdzających fakt objawienia i świadczących tym samym, że religia chrześcijańska jest godna wiary. Przez „naukowy” Latourelle rozumie wywód metodyczny, spekulatywny (zgodny z wymaganiami krytycznego rozumu) oraz walentny uniwersalnie, tzn. ze względu na obiektywną wartość argumentów, a nie na *auctoritas loquentis*. Cel dyscypliny można też ujmować z punktu widzenia wiary, wtedy będzie nim wykazanie racjonalnych podstaw decyzji wiary¹⁰ Autor nie precyzuje bliżej, niestety, pojęcia wiarygodności. Można jednak wnioskować z jego wypowiedzi, że w zasadzie rozumie on wiarygodność semejotycznie¹¹, a częściowo jeszcze nawet intelektualistycznie¹²

Aby nie popaść w skrajny ekstrynsecyzm, w procesie uwiarygodniania faktu objawienia apologetyka musi, według Latourelle’a, wyjść poza sferę argumentów obiektywnych i objąć także podmiot ludzki jako odbiorcę objawienia. Polega to na wykazaniu, że natura ludzka z całym jej wnętrzem, zapotrzebowaniami i wymaganiami może znaleźć swe dopełnienie na drodze przyjęcia propozycji takiego spełnienia oferowanej w darze Bożego objawienia. Z tym wiąże się badanie podmiotowości ludzkiej pod kątem warunków i dyspozycji koniecz-

⁸ *De signis* s. 8 n.; *Introductio* s. 69; *Theologia* s. 59.

⁹ Por. S. N a g y. *Apologetyka czy teologia fundamentalna*. RTK 19:1972 z. 2 s. 124; M. R u s e c k i. *Struktura naukowa teologii fundamentalnej*. STV 22:1984 nr 1 s. 37.

¹⁰ *De signis* s. 9 n.; *Introductio* s. 70; *Theologia* s. 60 n.; *Apologétique et fondamentale* s. 260; *Théologie* s. 110; *Apologétique. Nature et tâche* s. 62.

¹¹ „Doctrina christiana, in se misteriosa, dicitur credibilis propter signa (miracula, prophetias, sanctitatem Christi et Ecclesiae) quae ostendunt cum certitudine originem divinam doctrinae” (*Introductio* s. 68; por. *Theologia* s. 61; *De signis* s. 71; *Apologétique et fondamentale* s. 260).

¹² „[...] propter cautiones sufficientes veritatis” (*Introductio* s. 68; *De signis* s. 7).

nych do przyjęcia Słowa Bożego. Tego typu problematyka antropologiczna powinna być koekstensywna do całości demonstracji apologetycznej i stanowić element strukturalny każdego argumentu. Tak ujmowana apologetyka, zwana przez Latourelle'a integralną, stanowiłaby wypośrodkowanie pomiędzy koncepcjami skrajnymi – apologetyką obiektywną i subiektywną (immanentną)¹³

Wspomniano powyżej, że cel apologetyki może być rozpatrywany również z punktu widzenia wiary. Należy tu podkreślić, że refleksja nad faktem objawienia i Chrystusowego pochodzenia Kościoła, będącego depozytariuszem tegoż objawienia, jest funkcją całego Kościoła, który uświadamia sobie, ale i wszystkim, wobec których realizuje Chrystusowy mandat misyjny, słuszność ludzkiego zaangażowania w akt wiary. Bez tej refleksji Kościół popadłby w fideizm¹⁴

Metoda, jaką posługuje się apologetyka, jest racjonalna, filozoficzno-historyczna. Pismo św. nie jest traktowane jako źródło natchnione, lecz jedynie jako dokument pisany *sensu stricto*, badany w świetle wymogów krytyki literackiej. Podobnie Kościół nie jest ujmowany jako rzeczywistość pochodzenia Bożego, gdyż wykazanie tego jest dopiero celem argumentacji apologetycznej. Argumenty natury filozoficznej powinny być walentne dla krytycznego rozumu: siła ich powinna tkwić w nich samych, nie zaś w autorytecie Kościoła, który się nimi posługuje. Wpływ wiary, istotnej dla metody dyscypliny teologicznej, polega nie na tym, iż przedmiot jest badany w optyce wiary, ale że apologetyka rodzi się niejako „pod presją” wiary, szukającej rozumienia faktu wejścia Boga w historię w osobie Jezusa Chrystusa¹⁵

Klasyczna apologetyka, której schemat został powyżej zarysowany, nie powstała w wyniku systematycznej i krytycznej refleksji nad przedmiotem dyscypliny, lecz jest raczej wynikiem zapotrzebowań historycznych – konieczności obrony wobec kontestacji chrześcijaństwa na przestrzeni ostatnich kilku wieków i wysuwanych pod jego adresem zarzutów. Taka geneza dyscypliny musiała się odbić na jej strukturze: brak jej było jednolitości i spójności, a klimat polemiki rodził analogiczny ton wykładu dyscypliny¹⁶

¹³ *De signis* s. 9; *Introductio* s. 69 n.; *Theologia* s. 59 n.; *Théologie* s. 111 n.; *Apologétique. Nature et tâche* s. 62.

¹⁴ *De signis* s. 8; *Introductio* s. 68; *Theologia* s. 59; *Théologie* s. 112; *Apologétique et fondamentale* s. 260; *Apologétique. Nature et tâche* s. 62.

¹⁵ *De signis* s. 11; *Introductio* s. 71; *Theologia* s. 58 i 62 n.; *Apologétique et fondamentale* s. 259; *Théologie* s. 108 i 114; *Apologétique. Nature et tâche* s. 61 i 63 n.

¹⁶ *Apologétique et fondamentale* s. 256; t e n Ź e. *Théologie fondamentale. A. Histoire et spécificité*. DTF s. 1352 n.; t e n Ź e. *Spécificité de la théologie fondamentale*. W: *Interpréter. Mélanges offerts à Claude Geffré*. Réd. J.-P. Jossua, N.-J. Séd. Paris 1992 s. 104-108; *Das neue Bild der Fundamentaltheologie*. W: *Probleme und Aspekte der Fundamentaltheologie*. Hrsg. R. Latourelle, G. O'Collins. Leipzig 1985 s. 58.

Dezaktualizacja konstruowanych przez apologetykę argumentów, zmiany w teologii, filozofii i mentalności człowieka, klimat ekumenizmu, rozwój świadomości metodologicznej wywołały falę krytyki pod adresem tak uprawianej dyscypliny¹⁷ Latourelle stawia jej następujące zarzuty:

1. Nie sposób wykazywać wiarygodności objawienia, nim w pierw nie podda się gruntownej analizie samego objawienia. Za Guardinim stwierdza, że tylko objawienie może nam powiedzieć, czym ono jest w swej istocie¹⁸ Wszelkie uprzednie dywagacje i założenia są antycypacjami nieuzasadnionymi. 2. Analiza natury objawienia wykazała jego dwupłaszczyznową strukturę: jest ono faktem historycznym i jednocześnie tajemnicą wiary. Te dwa elementy są ze sobą połączone tak ściśle, że nie sposób rozpatrywać ich oddzielnie. Apologetyka natomiast, badając swój przedmiot metodą historyczną, stworzyła swego rodzaju dychotomię na płaszczyźnie pojęcia objawienia, eksponując jego moment historyczny, pomijając zaś wymiar misteryjny, wewnętrzny. Chcąc pozostać wierną założonej metodzie i nie chcąc wchodzić na teren dogmatyki, apologetyka już w punkcie wyjścia zniekształcała badaną rzeczywistość. 3. Z tych samych założeń wynika kolejna dychotomia, powstała w podejściu do osoby Jezusa. W traktacie *De Christo legato* „oddzielono” człowieka-Jezusa od Jezusa-Syna Bożego, dokonując w ten sposób redukcji obrazu Jezusa zawartego w Ewangeliach. Zdaniem Latourelle’a, dopiero całościowe ujęcie i pełny obraz osoby Jezusa Chrystusa, taki, jaki prezentują ewangelie (Jezus-człowiek), ale równocześnie Chrystus, Syn Boży, Syn Człowieczy) usprawiedliwia Jego roszczenia, szczególnie jako najwyższego Sędziego i rzuca światło na cud zmartwychwstania. Wiwisekcja dokonana na osobie Jezusa, sztucznie oddzielająca Bożego Legata od Syna Bożego, nie jest zgodna ani ze świadectwem Jezusa o sobie samym, ani z kerygmą o Jezusie zawartą w pismach nowotestamentalnych. 4. Brak chrystocentrycznej koncentracji, postulowanej w odnowie teologii, widoczny był również w argumentacji apologetycznej: argumenty za wiarygodnością objawienia miały charakter zewnętrzny i stosowane były w oderwaniu od osoby Chrystusa. Było to zupełnie nieuzasadnione, gdyż wszelkie znaki wiarygodności, według opinii rzymskiego teologa, muszą być syntetyzowane w osobie Jezusa. Dopiero w Nim znajdują one swe dopełnienie i ostateczny walor motywacyjny. 5. Na płaszczyźnie uzasadniania wiarygodności objawienia apologetyka zbyt mało uwzględniała, a najczęściej pomijała podmiotowość człowieka. Poszukując obiektywnych motywów wiarygodności, zapominano o

¹⁷ Zob. N a g y. *Apologetyka czy teologia fundamentalna* s. 111-130; M. R u s e c k i. *Przyczyny kryzysu apologetyki*. RTK 20:1973 z. 2 s. 41-63; C. G e f f r é. *Najnowsze dzieje teologii fundamentalnej*. Conc (wyd. pol.) 6-10:1969 s. 12-14.

¹⁸ R. G u a r d i n i. *Die Offenbarung, ihr Wesen und Formen*. Würzburg 1940 s. 1.

istotnej płaszczyźnie sensu objawienia, o jego znaczeniu dla człowieka. Objawienie jest bowiem jedynym kluczem do rozwiązania „kryptogramu człowieka”, do zrozumienia ludzkiej natury. W świetle objawienia człowiek poznaje siebie samego, jak i ostateczny cel i sens swojego istnienia. W imię tego samego obiektywizmu pomijano analizę warunków i dyspozycji koniecznych do przyjęcia przez człowieka objawienia Bożego i znaków mu towarzyszących. 6. Ostatnia z krytycznych uwag Latourelle’a wynika ze wspomnianej zmiany mentalności współczesnego człowieka oraz z panującego w Kościele klimatu ekumenizmu. W ich kontekście niezbędne było przyjęcie postawy dialogu oraz przejście z tonu polemicznego na płaszczyznę pozytywnego wykładu¹⁹

Wydaje się, że w prezentowanej koncepcji apologetyki Latourelle nie ustrzegł się pewnych nieścisłości, zaś jego krytyka apologetyki domaga się uzupełnienia.

Stwierdza on, że apologetyka w sensie klasycznym odpowiada dziś pewnej części teologii fundamentalnej, a mutacja, jaka dokonała się w łonie apologetyki, objęła zarówno jej nazwę, przedmiot, jak i metodę²⁰ Tymczasem teren metodologii, na którym przeobrażenie apologetyki w teologię fundamentalną było wręcz konieczne i jest najbardziej widoczne, Latourelle zdecydowanie zbyt słabo wyeksponował.

Jak już wspomniano wyżej, mocno dyskutowaną sprawą była kwestia teologiczności apologetyki, którą to kwestię Latourelle rozwiązywał pozytywnie opierając się na zbieżności przedmiotu apologetyki i teologii. Pomiął natomiast zagadnienie źródeł i metody, wpływających w istotny sposób na charakter dyscypliny, a dyktowanych specyfiką jej przedmiotu. Jeżeli chodzi o źródła, w publikacjach z zakresu teorii teologii autor wyraźnie określa jako teologię w sensie ścisłym dyscyplinę opierającą się na danych objawionych, w przeciwieństwie do wiedzy przyrodzonej pochodzącej z danych doświadczenia. Dane objawione jako źródłowa baza dla teologii czerpane są – obok Tradycji – z ksiąg Starego i Nowego Testamentu traktowanych jako święte i natchnione²¹ Twierdzenie więc, że apologetyka jest dyscypliną teologiczną opierającą

¹⁹ *Das neue Bild* s. 59-61; *Théologie fondamentale* s. 1352-1355; *Spécificité* s. 111-115.

²⁰ *Théologie fondamentale* s. 1352.

²¹ „Theologia supernaturalis seu stricte dicta est igitur scientia de Deo, sed ex revelatione procedens. Theologia enim tractat de Deo, causa ordinis salutis, prout cognoscitur per revelationem Dei et prout revelatio vim habet nos ducendi ad profundiozem intelligentiam Dei: initium sumit a Deo vivo, in suo testimonio personali de seipso. Quapropter theologia dicitur scientia obiecti fidei, scilicet scientia de his quae revelantur a Deo et creduntur a nobis. Dum scientiae naturales fundantur in datis experientiae, theologia fundatur in datis revelatis et fide acceptis” (*Introductio* s. 12); „Reflexio theologica supponit automanifestationem Dei. Theologus tractat de Deo, sed reflexio sua procedit ex iis quae ipse Deus dixit de seipso” (tamże s. 15). Por. *Théologie* s. 19 i 27.

się na księgach Pisma św., ujmowanych jedynie jako źródła historyczne, jest niekonsekwencją. Tezę taką należałoby zweryfikować również dlatego, że księgi natchnione nie są źródłami historycznymi *sensu stricto*, lecz przekazują historię religijną, interpretowaną; nie są kronikami, lecz świadectwami wiary i jako takie należy je traktować²² W przeciwnym razie dokonuje się kolejnej spośród tych sztucznych dychotomii, które Latourelle tak mocno krytykuje. Tego rodzaju zmiana w podejściu do źródeł zaistniała na płaszczyźnie teologii fundamentalnej.

Znaczne trudności niesie z sobą zagadnienie metody stosowanej w apologetyce. Omawiany tu autor wyraźnie stwierdza, że metoda musi być dostosowana do przedmiotu i celu dyscypliny²³ W przedmiocie, jak i w całym postępowaniu naukowym apologetyki występują takie pojęcia, jak objawienie, wiara, Kościół, cud itd., które mają charakter nadprzyrodzony i adekwatnie poznać je można tylko za pomocą metody teologicznej. Rozpatrywanie ich w świetle metod racjonalnych nie prowadzi do poznania całej treściowej zawartości tych pojęć²⁴ Różnica płaszczyzn nie upoważniała apologetyki do wyciągania wniosków natury teologicznej na drodze metod jedynie filozoficzno-historycznych, gdyż było to *de facto* przekraczaniem jej kompetencji.

Metoda racjonalna w zasadzie uniemożliwiała apologetyce właściwą interpretację argumentów motywujących wiarygodność objawienia. Argumenty te mają postać znaku, za czym zresztą Latourelle wyraźnie się opowiada²⁵ Struktura znaku religijnego domaga się postępowania teologicznego dla odczytania definitywnego znaczenia i religijnej treści znaku. Metoda racjonalna sięga jedynie płaszczyzny zewnętrznej znaku, w której ten się jednak nie wyczerpuje i która posiada znaczenie drugorzędne w stosunku do płaszczyzny wewnętrznej, religijnej²⁶

²² Zob. M. R u s e c k i. *Uwagi o metodzie historycznej w apologetyce*. RTK 13:1976 z. 2 s. 47 nn.; J. K u d a s i e w i c z. *Biblia, historia, nauka*. Kraków 1986 s. 317-322; t e n ż e. *Ewangelie synoptyczne dzisiaj*. Warszawa 1986 s. 72-78; H. L a n g k a m m e r. *Metodologia Nowego Testamentu*. Opole 1991 s. 56 n.

²³ „La méthode n'est-elle pas plutôt au service de l'objet et de la fin poursuivie?” (*Apologétique et fondamentale* s. 268).

²⁴ Por. R u s e c k i. *Struktura naukowa* s. 37.

²⁵ *De signis* s. 7 nn.; *Introductio* s. 68 nn.; *Theologia* s. 58 nn.; *Théologie* s. 113; *Apologétique et fondamentale* s. 261 i 270 nn.; *Apologétique. Nature et tâche* s. 62.

²⁶ Każdy znak, spełniający funkcję motywu wiarygodności objawienia, musi mieć strukturę cudu (E. K o p e ć. *Teologia fundamentalna*. Lublin 1976 s. 65). Stąd też właściwe i ostateczne rozpoznanie każdego znaku będącego cudem leży w kompetencji nie nauk przyrodniczych i filozoficznych, lecz teologii (por. M. R u s e c k i. *Funkcje cudu jako znaku*. RTK 27:1980 z. 2 s. 62).

Chociaż więc Latourelle zastrzegał się, że apologetyka nie jest traktatem filozoficzno-historycznym, to jednak chcąc pozostać wierna przyjętej metodzie, musiałaby takim traktatem pozostać.

Niezbyt czytelna jest kwestia podmiotowości ludzkiej, którą autor podejmuje zarówno przy charakterystyce przedmiotu dyscypliny, jak i przy jej krytyce. W pierwszym wypadku pisze, iż apologetyka powinna rozpatrywać *subjectum humanum* w celu wykazania, że człowiek nie może odrzucić propozycji spełnienia swej osoby, która to propozycja przychodzi do niego jako dar Boży, gdyż tylko ten rodzaj spełnienia jest adekwatny do zapotrzebowań ludzkiego wnętrza. W konsekwencji apologetyka winna też badać warunki i dyspozycje konieczne dla przyjęcia Słowa Bożego przez człowieka²⁷ Z kolei krytykując apologetykę tradycyjną, wykazuje brak jej zainteresowań warunkami przyjęcia objawienia i jego znaków przez człowieka²⁸ Paradoksalnie autor krytykuje apologetykę za brak tego, co wcześniej zaprezentował jako należące do przedmiotu dyscypliny.

Latourelle w początkowym okresie swej działalności naukowej pozostawał na gruncie zarysowanego wyżej, tradycyjnego modelu apologetyki. Poddając krytyce dotychczasowy sposób uprawiania tej dyscypliny, nie uwydatnił wszystkich jej mankamentów. W konsekwencji krytyka ta nie jest pełna, a tym samym niedostatecznie wyraźna jest różnica między dawną apologetyką a współczesną teologią fundamentalną. Na podstawie chociażby kilku zasygnalizowanych powyżej kwestii widać wyraźnie, że reorientacja apologetyki była nieunikniona głównie na terenie metodologii, czego Latourelle prawie wcale nie wyeksponował.

²⁷ „La considération de la subjectivité [...] est particulièrement importante à deux moments privilégiés. Au début, pour montrer que l'homme, s'il est attentif aux données de son univers intérieur, ne peut refuser tout au moins de s'ouvrir à l'hypothèse d'un achèvement qui lui viendrait de Dieu, comme un don, et pour étudier les conditions d'accueil d'une éventuelle Parole de Dieu qui lui signifierait ce don et cet achèvement. La considération du sujet intervient encore dans le traitement des signes de la révélation pour montrer que le déchiffrement concret des signes ne saurait s'opérer sans un certain nombre de dispositions [...]” (*Apologétique. Nature et tâche* s. 62).

²⁸ „Une quatrième critique concerne le peu d'attention ou mieux le manque d'attention de l'apologétique classique aux conditions d'accueil de la révélation et des signes de la part de l'homme, auquel ils sont adressés” (*Theologie fondamentale* s. 1354).

II. TEOLOGIA FUNDAMENTALNA

1. *Pojęcie*

Współczesna teologia fundamentalna uformowała się definitywnie po II wojnie światowej w trzech etapach: 1. faza reakcji na apologetykę klasyczną; 2. faza poszerzania przedmiotu dyscypliny wraz z ostatecznym przyjęciem terminu „teologia fundamentalna”; 3. faza poszukiwania „centrum jedności” (*centre d'unité*) i kształtowania się struktury dyscypliny. Biorąc pod uwagę Sobór Watykański II jako punkt odniesienia, można mówić o okresach: przedsoborowym (do 1960), soborowym (do 1965) i posoborowym²⁹

Wspomniana wyżej faza poszerzania przedmiotu teologii fundamentalnej doprowadziła do nadmiernego rozbudowania dyscypliny w takim stopniu, że zatraciła ona swoją specyfikę, stając się czymś w rodzaju *pantologia sacra*. Dało to początek fazie poszukiwania własnej tożsamości i próbom ponownego określenia przedmiotu i struktury dyscypliny. Ten właśnie fakt tłumaczy istniejące rozbieżności na płaszczyźnie prezentacji przedmiotu teologii fundamentalnej przez poszczególnych autorów. Mimo recepcji pojęcia „teologia fundamentalna” stosunkowo często jeszcze używano go zamiennie z terminem „apologetyka”

Również w twórczości R. Latourelle'a można zauważyć wyraźną ewolucję poglądów w zakresie poszukiwania nowego wizerunku uprawianej przezeń dyscypliny.

Początkowo Latourelle używał terminu „teologia fundamentalna” na określenie pierwszego roku studiów teologicznych³⁰ Słowo „fundamentalna” ma tu, jego zdaniem, podwójne znaczenie: 1. Dotyczy podstawowej rzeczywistości chrześcijaństwa, jaką jest słowo Boga do ludzi, obejmując zarówno część apologetyczną (historyczny aspekt faktu objawienia i Kościoła), jak i dogmatyczną (refleksja nad misteryjnym wymiarem tych rzeczywistości). Tak rozumiana teologia fundamentalna miałaby szerszy zakres niż apologetyka. 2. Wypracowuje zasadnicze (fundamentalne) pojęcia dla całej teologii, takie jak np. objawienie, natchnienie, wiarygodność, wiara, tradycja itd. W tej funkcji teologia fundamentalna byłaby czymś w rodzaju semantyki teologicznej, formułującej podstawowe kategorie języka teologicznego³¹

²⁹ *Théologie fondamentale* s. 1352-1358.

³⁰ „Nul doute, le terme de fondamentale est à retenir pour caractériser la première année du cycle des études théologiques” (*Apologétique et fondamentale* s. 267); „[...] la première année du cycle des études théologiques mérite le nom de fondamentale [...]” (tamże s. 272). Por. *Théologie* s. 105.

³¹ *Apologétique et fondamentale* s. 267-272; *Théologie* s. 101-105; *Introductio* s. 62 n.;

Powyższy desygnat pojęcia „teologia fundamentalna” obecny jest w publikacjach okresu soborowego. Oznacza on pewien etap (pierwszy rok) studiów teologicznych, w czasie trwania którego student powinien zapoznać się z określoną ilością podstawowych zagadnień i pojęć teologicznych, prezentowanych – celem możliwie całościowego ich ujęcia – z perspektywy zarówno apologetycznej, jak i dogmatycznej. Być może Latourelle pozostawał tu pod wpływem H. de Lubaca, według którego teologia fundamentalna jest terenem spotkania i współpracy dogmatyki i apologetyki³² Warto dodać, że we wspomnianych tu publikacjach zawarte są również wypowiedzi sugerujące, jakoby teologia fundamentalna była jednak odrębną dyscypliną teologiczną³³ Utrudnia to w pewnym stopniu odczytanie poglądów autora. Najprawdopodobniej należy jednak przyjąć wersję pokrywającą się z przytoczonym tu poglądem de Lubaca. Wyraźne odejście od niego widoczne jest dopiero w twórczości teologicznej okresu posoborowego, kiedy obok odejścia od nazwy „apologetyka” i przyjęcia w jej miejsce terminu „teologia fundamentalna” zaobserwować można próby wypracowania jasno określonego przedmiotu dyscypliny. Te dążenia będą towarzyszyć Latourelle’owi przez cały już późniejszy okres jego działalności naukowej.

2. Przedmiot

Na początkowym etapie poszukiwań centrum jedności teologii fundamentalnej Latourelle wyróżniał w jej przedmiocie elementy stałe i zmienne³⁴ Elementem stałym byłby dwumian słowo-wiara. Wynika on z założenia, iż omawiana dyscyplina bada rzeczywistość objawienia, czyli Słowa Bożego skierowanego do ludzi. Natomiast wiara stanowi odpowiedź na Słowo ze strony czło-

Theologia s. 54 nn. W dwu ostatnich spośród wymienionych tu publikacji autor podaje jeszcze trzecie uzasadnienie słowa „fundamentalna” – budowanie fundamentów pod teologię dogmatyczną. Chodzi tu o uzasadnienie faktu objawienia w Chrystusie i Chrystusowego pochodzenia instytucji Kościoła – w tym znaczeniu teologia fundamentalna utożsamia się z apologetyką.

³² „La compénétration de l’apologétique et de la théologie (dogmatique, dans le contexte) qui, en pratique, apparait souvent nécessaire, en droit se justifie tout à fait. Ce sont des préjugés stériles, c’est une fausse idée de leur nature, qui les oppose l’une à l’autre. Elles se complètent, elles se vivifient mutuellement. Le terrain de leur recontre, le lieu de leur collaboration la plus féconde, c’est la théologie fondamentale” (*Apologétique et théologie*. „Nouvelle revue théologique” 57:1930 s. 378. Cyt. za: L a t o u r e l l e. *Apologétique et fondamentale* s. 268; *Théologie* s. 102).

³³ Np.: „Ainsi, la fondamentale, en cherchant à se définir, en elle-même et par rapport aux autres disciplines, devient-elle de plus en plus ce qu’elle est de fait, à savoir une vraie théologie [...]” (*Apologétique et fondamentale* s. 273).

³⁴ R. L a t o u r e l l e. *Rozkład czy odnowa teologii fundamentalnej*. *Conc* (wyd. pol.) 6-10:1969 s. 23-30.

wieka przyjmującego objawienie. Słowo i wiara są więc dwoma krańcowymi biegunami wyznaczającymi zakres przedmiotu dyscypliny. Dążenie do całościowego ujęcia i zrozumienia przedmiotu domaga się uwzględnienia wszystkich jego wymiarów: misteryjnego, historycznego, form jego wyrazu (Tradycja, Biblia), interpretacji przez Magisterium. Ukazany tu element stały wyznacza *ipso facto* kolejne zadania teologii fundamentalnej, mianowicie konstruowanie podstawowych pojęć teologicznych, takich jak objawienie, wiara, tradycja, natchnienie i in.³⁵

Obok elementu stałego miałyby istnieć tzw. czynniki (elementy) zmienne, kształtujące charakter dyscypliny. Latourelle zalicza do nich: historyczność (historyczny charakter objawienia i zbawienia), antropocentryzm i personalizizm (sens objawienia dla człowieka), społeczny wymiar chrześcijaństwa, perspektywę scalającą (dążenie do całościowego ujęcia badanej rzeczywistości), zasięg ekumeniczny oraz służenie wierzącemu³⁶

Autor nie podał dostatecznie jasnego kryterium, na podstawie którego dokonał takiego podziału. Wydaje się jednak, że tzw. elementy zmienne należałoby raczej uznać za pewne wymiary całej struktury wywodu teologicznofundamentalnego i poszczególnych argumentów. Niemniej na ówczesnym etapie refleksji nad przedmiotem dyscypliny propozycje Latourelle'a stanowiły cenny głos w dyskusji. Warto dodać, że jako szczególnie pilne zadania teologii fundamentalnej w tym okresie autor wymieniał kwestie historycznego zasięgu objawienia (objawienie i wiara przed Chrystusem, objawienie w religiach pozachrześcijańskich, niezmienność objawienia w dziejach, kerygma Ewangelii a historyczność Jezusa), problem hermeneutyczny (stosunek Biblii do słowa i słowa do wydania, demitologizacja, fenomenologia języka i ontologia mowy, język religijny) i wreszcie rozwój teologii znaku³⁷

Latourelle nie umiejscawia powyższych zagadnień w ramach zarysowanego wcześniej przedmiotu dyscypliny, najwyraźniej jednak stanowią one odpowiedź na postulat całościowego ujęcia fenomenu objawienia. Autor nie wspomina o formalnym przedmiocie teologii fundamentalnej – wiarygodności. W późniejszym jednak okresie twórczości właśnie powyższe zagadnienia, szczególnie kwestia historyczna i semejologiczna, związane będą u niego z pojęciem i uzasadnianiem wiarygodności.

Wspomniane już dążenie do maksymalnie całościowego i wszechstronnego opracowania problematyki objawienia jako centralnego zagadnienia teologii fundamentalnej prowadziło do poszerzania jej horyzontów w zakresie meryto-

³⁵ Tamże s. 24 n.

³⁶ Tamże s. 25-27.

³⁷ Tamże s. 27-30.

rycznym, co z kolei pociągało za sobą konieczność nawiązania współpracy z innymi dyscyplinami, nie tylko teologicznymi i korzystania z ich dorobku naukowego. Jako „dyscyplina pogranicza” (*disciplina di frontiera, discipline de frontières, Grenzdisziplin*), teologia fundamentalna wyszła daleko poza zakres tradycyjnej apologetyki³⁸ Coraz szerszy zakres przypisywanych jej kompetencjom zagadnień domagał się ich uporządkowania, pewnej hierarchizacji i nadania dyscyplinie określonej struktury. Postulat ten jest różnie realizowany w poszczególnych ośrodkach naukowych czy szkołach (niemieckiej, łacińskiej, anglosaskiej). Stąd też najnowsze publikacje Latourelle’a przynoszą próby uporządkowania tego, jak się wyraża, *mare magnum* i dają jego wizję kształtu współczesnej teologii fundamentalnej.

Jej przedmiotem, zdaniem Profesora, jest samoobjawienie i samodarowanie się Boga w Jezusie Chrystusie oraz „samo-wiarygodność” (*autocrédibilité*) tego objawienia, tworzona przez Osobę Jezusa Chrystusa we wszystkich przejawach i aspektach Jego obecności w świecie³⁹ Według opinii rzymskiego teologa, nie sposób oddzielić Osoby Chrystusa – Pośrednika, Pełni i Znak objawienia – od wszystkich szczegółowych znaków uwiarygadniających to objawienie. Jezus Chrystus stanowi nie tylko centrum tych znaków, ale sam jest pierwszorzędym Znakiem Boga, wszystkie inne zaś emanują z Jego Osoby. Ponieważ wiarygodność objawienia jest ostatecznie wiarygodnością Chrystusa, mowa o „samouwiarygadnianiu się” Boga objawiającego się w Chrystusie⁴⁰

Istotną i centralną problematyką, będącą przedmiotem teologii fundamentalnej, jest więc objawienie – jego natura, struktura, ekonomia, pełnia w Jezusie Chrystusie, znaki objawienia, zgodnie ze wskazaniem, jakie w tej materii daje konstytucja *Dei Verbum*. Objawienie stanowi zarazem principium i kryterium porządkujące pozostałe zagadnienia będące przedmiotem zainteresowania dyscypliny. Latourelle proponuje przyjąć następujący schemat⁴¹:

1. Fakt objawienia rodzi specyficzną, związaną z nim dyscyplinę naukową – teologię. Autor poprzestaje na tym stwierdzeniu, lecz wydaje się, że należy

³⁸ „Discipline théologique et en même temps discipline de frontières, la Fondamentale est le lieu privilégié de l’interdisciplinarité” (R. L a t o u r e l l e. *Faculté de théologie: Licences spécialisées du second cycle*. „Gregorianum” 52:1971 s. 351. Por. t e n ż e. *Nuova immagine della Facoltà di Teologia*. Roma 1974 s. 83; t e n ż e (en collaboration). *La théologie fondamentale à la recherche de son identité*. „Gregorianum” 50:1969 s. 775).

³⁹ „Comme discipline spécifique, elle possède un objet matériel et formel qui lui est propre, à savoir l’automanifestation et l’autodotation de Dieu en Jésus Christ, et l’autocrédibilité de cette manifestation qu’il constitue par sa présence au monde” (*Théologie fondamentale* s. 1358). Por. *Spécificité* s. 115).

⁴⁰ Tamże; *Das neue Bild* s. 77 n.

⁴¹ *Théologie fondamentale* s. 1360 n.; *Spécificité* s. 119 n.

tu przyjąć funkcję teologii fundamentalnej polegającą na tworzeniu podstaw dla teologii przez uzasadnianie faktu objawienia i budowanie podstawowych pojęć teologicznych;

2. Objawienie jest faktem historycznym, co domaga się uwzględnienia takich zagadnień, jak historyczne początki chrześcijaństwa, historyczność osoby Jezusa, walor Ewangelii jako świadectw o Jezusie, orędmie i dzieła Jezusa, Jego zamiar założenia Kościoła;

3. Inkarnacyjne principium objawienia chrześcijańskiego sugeruje analizę prądów myślowych kwestionujących fakt Wcielenia, głównie filozofii Oświecenia i teologii egzystencjalnej Bultmanna;

4. Związek pomiędzy eklezjalnym projektem Jezusa a współczesnym pluralizmem wspólnot kościelnych rodzi konieczność podjęcia zagadnienia ekuumenizmu;

5. Pretensje judaizmu, islamu i hinduizmu do bycia religiami objawionymi wymagają zajęcia się problematyką stosunku chrześcijaństwa do innych religii;

6. Wreszcie związek objawienia z daną kulturą, narodem, językiem niesie problem hermeneutyki i inkulturacji.

Z przedstawionego schematu wynika, iż Latourelle nie jest zwolennikiem tradycyjnie przyjmowanego podziału przedmiotu dyscypliny na tzw. tezę chrystopologiczną i eklezjologiczną. O ile bowiem we współczesnej teologii fundamentalnej generalnie podejmuje się problematykę eklezjologiczną i w jej ramach dąży się do możliwie wszechstronnego opisu rzeczywistości Kościoła⁴², poszerzając dawne instytucjonalne jego ujęcie o zagadnienia poruszane dotąd przez dogmatykę, o tyle omawiany tu teolog zajmuje się tylko niektórymi kwestiami eklezjologicznymi. Znane są zresztą jego opracowania dotyczące Kościoła jako motywu wiarygodności objawienia⁴³. Autor próbuje w nich uchwycić pewne napięcia i paradoksy zachodzące w Kościele na przestrzeni wieków, mające potwierdzać Chrystusową genezę Kościoła i uzasadniać jego wiarygodność jako znaku Chrystusa i znaku zbawienia w Chrystusie. Nie można więc tu mówić o traktacie eklezjologicznofundamentalnym w sensie ścisłym, wyczerpująco omawiającym problematykę Kościoła. W zaprezentowanej strukturze dyscypliny zagadnienia te należałoby zapewne uwzględnić przy omawianiu znaków objawienia.

W schemacie powyższym brak też traktatu o wierze jako odpowiedzi człowieka przyjmującego objawienie⁴⁴. Brak ten jest widoczny w kontekście

⁴² R u s e c k i. *Struktura naukowa teologii fundamentalnej* s. 57.

⁴³ *Le Christ et l'Eglise, signes du salut*. Tournai–Montréal 1971; *L'Eglise: motif de crédibilité*. DTF s. 331-351.

⁴⁴ W art. *Spécifité de théologie fondamentale* wiara jest umieszczona obok teologii w punkcie

wcześniejszych publikacji Latourelle'a, w których uwzględniał on problem wiary w ramach przedmiotu dyscypliny: teologia fundamentalna miała wykazywać racjonalność i sensowność aktu wiary, albo też, innymi słowy, wykazać, że przyjęcie objawienia w wierze jest sensowne dla człowieka⁴⁵. Z punktu widzenia postulowanego przez autora całościowego ujęcia problematyki objawienia uwzględnienie zagadnienia wiary jako korelatu objawienia wydaje się niezbędne.

Odrębnym problemem w ramach przedmiotu dyscypliny pozostaje zagadnienie pojęcia wiarygodności oraz sposobu jej uzasadniania, zwłaszcza że współcześnie istnieje w teologii fundamentalnej kilka jej koncepcji⁴⁶. Latourelle nie definiuje pojęcia wiarygodności, mimo że uznaje jej problem za kluczowy w chrześcijaństwie⁴⁷. Podkreślenie przez autora roli znaków objawienia, przez które Bóg działa i zbawia człowieka, sugerowałoby semejotyczne rozumienie wiarygodności. Chociaż Latourelle wymienia – za tradycyjną apologetyką – takie znaki, jak cuda, prorocтва, naukę Chrystusa, świętość chrześcijan, zmartwychwstanie Jezusa, to szczególnie jednak akcentuje cuda Chrystusa, świętość w Kościele, a przede wszystkim znak samego Chrystusa i znak Kościoła. Niewiele miejsca poświęca prorocत्वom, nie opracowuje też szerzej zagadnienia zmartwychwstania. Z kolei ukazywanie osobowego i dialogicznego charakteru objawienia i wiary, zbawienia człowieka jako celu objawienia – świadczyłoby o personalistycznym ujmowaniu wiarygodności. Natomiast ekspozowanie zagadnienia sensu chrześcijaństwa dla egzystencji człowieka, podkreślanie historycznego wymiaru objawienia jako dziejów zbawienia, zbawczej ekonomii Boga względem ludzkości i wreszcie ukazywanie orędzia Chrystusowego jako jedyne go klucza dla rozwiązania problemu człowieka stanowiłoby o historiozbawczym rozumieniu wiarygodności.

Niejednoznaczne ujmowanie samego pojęcia wiarygodności widoczne jest w poglądach autora na temat sposobu jej uzasadniania. Otóż, powinno się ono dokonywać zdaniem Latourelle'a, na trzech etapach: historyczno-hermeneutycznym, filozoficznym oraz teologiczno-semejologicznym⁴⁸. Pierwszy etap ma

pierwszym schematu. Brak jej natomiast w schemacie zawartym w DTF, który należy chyba traktować jako bardziej miarodajne źródło.

⁴⁵ „[...] die Offenbarung als glaubhaft und den Glauben als vernünftig oder, wenn man so will, die Offenbarung und ihren Empfang vermittelt des Glaubens als sinnvoll für den Menschen darzustellen [...]” (*Das neue Bild* s. 76 n.).

⁴⁶ R u s e c k i. *Struktura naukowa teologii fundamentalnej* s. 40-44; t e n ż e. *Możliwość pluralizmu w teologii fundamentalnej*. RTK 25:1978 z. 2 s. 1-44.

⁴⁷ *L'accès à Jésus par les évangiles. Histoire et herméneutique*. Tournai–Montréal 1978 s. 7-14.

⁴⁸ „[...] la réflexion théologique sur la crédibilité du christianisme doit comporter, nous

wykazać możliwość dojścia do historycznej osoby Jezusa poprzez Ewangelie, druga faza uzasadniania powinna unaocznic związek objawienia chrześcijańskiego z fundamentalnymi zagadnieniami bytu ludzkiego oraz zdolność orędzia Chrystusowego do rozwiązania zagadki tegoż bytu, trzeci etap wreszcie ma ukazać cuda Jezusa jako znaki umożliwiające rozpoznanie w Nim „Boga-pośród-nas” (*Dieu-parmi-nous*); tu, jak już wspomniano, byłoby również miejsce na interpretację Kościoła jako znaku Chrystusa⁴⁹

3. Metoda

Jak w wypadku każdej dyscypliny naukowej, metodę teologii fundamentalnej wyznacza natura jej przedmiotu i celu, czyli objawienia Bożego i jego wiarygodności.

Wspomniano już, że Latourelle podkreśla istnienie w rzeczywistości objawienia dwóch aspektów: historycznego (fakt, wydarzenie) i misteryjnego (tajemnica wiary). Badanie historycznego wymiaru objawienia domaga się podejścia apologetycznego, natomiast aspekt misterium zakłada punkt widzenia dogmatyczny. Jeżeli teologia fundamentalna ma dążyć do całościowego ujęcia badanego przedmiotu, powinna uwzględnić oba wymiary, konsekwentnie również obie drogi postępowania naukowego: apologetyczną i dogmatyczną⁵⁰ Identyczna procedura metodologiczna dotyczy znaków objawienia (cuda, proroctwa, świętość)⁵¹ oraz podmiotu ludzkiego przyjmującego objawienie⁵²

Dokonując powyższego rozróżnienia autor nie precyzuje jednak, czy przez „postępowanie” (*traitement*) apologetyczne i dogmatyczne rozumie metodę, czy tylko coś w rodzaju dwóch dopełniających się traktatów. Wspomniane już początkowe rozumienie teologii fundamentalnej jako pewnego etapu studiów teologicznych oraz miejsca spotkania apologetyki i dogmatyki sugerowałoby drugą możliwość⁵³

semble-t-il, trois moments ou trois approches également indispensables, à savoir un moment historique et herméneutique, un moment philosophique, et un moment théologique et sémeiologique” (*L'accès à Jesus* s. 9). Por.: „[...] die Fundamentaltheologie erachtet einen dreifachen Zugang zum Problem der Glaubwürdigkeit als notwendig – historisch/hermeneutisch, anthropologisch und sprachwissenschaftlich” (*Das neue Bild* s. 73).

⁴⁹ Zagadnienia te podejmuje kolejno w książkach: *L'accès à Jesus par les évangiles; L'homme et ses problèmes dans la lumière du Christ* (Tournai–Montréal 1981); *Miracles de Jésus et théologie du miracle* (Montréal–Paris 1986); *Le Christ et l'Eglise, signes du salut*.

⁵⁰ *Apologétique et fondamentale* s. 268; *Rozkład czy odnowa* s. 25; *Théologie* s. 101 nn.

⁵¹ *Apologétique et fondamentale* s. 270.

⁵² Tamże s. 272.

⁵³ We wstępie do *Théologie de la Révélation* (Bruges–Paris 1966²) wyróżnia apologetykę objawienia i dogmatykę objawienia (s. 11). Natomiast w art. *Rozkład czy odnowa teologii funda-*

Dopiero w ostatnim czasie Latourelle, charakteryzując uprawianą przez siebie dyscyplinę teologiczną, pisze wyraźnie, iż posiada ona specyficzną metodę, określaną przez niego jako metoda „dynamicznej integracji” (*méthode d'intégration dynamique*)⁵⁴

Nawiązując do wzmiankowanej już wielokrotnie konieczności całościowego ujęcia przedmiotu (*dans sa totalité*) teologia fundamentalna powinna, według Latourelle'a, mówić dogmatycznie o misterium objawienia, przechodząc od wiary do jej rozumienia, opierając się na Piśmie św. jako na źródle natchnionym oraz na Kościele jako na instytucji boskiej. Natomiast jeżeli chodzi o rozpatrywanie historycznego wymiaru objawienia – w grę wchodzi metody nauk humanistycznych – metoda krytyki literackiej i metoda historyczna. Na tym etapie teolog podchodzi do Pisma św. jako do dokumentu historycznego, którego wartość należy ustalić za pomocą metod krytycznoliterackich; korzysta również z argumentów dostarczanych przez nauki filozoficzne. Jest to postępowanie typowe dla klasycznej apologetyki. W proponowanej przez Latourelle'a nazwie metody chodzi więc o integrację uzasadniania apologetycznego i dogmatycznego.

Dynamiczny charakter tej integracji polega na wzajemnym oddziaływaniu elementów dwumianu Objawienie-Misterium i Objawienie-Wydarzenie. Pełnia misterium w Jezusie stawia pytanie o Jego historyczność. Badanie słów, czynów, postawy Jezusa z punktu widzenia historycznego rodzi z kolei problem sensu takiej egzystencji. Poszukiwanie owego sensu prowadzi do stwierdzenia, że egzystencja Jezusa posiada określone, bardzo specyficzne znaczenie (*existence signifiante*), którego pełnię można odczytać dopiero w świetle Misterium. Oznacza to powrót z płaszczyzny historycznej na teologiczną. Fascynacja na tym kolejnym etapie domaga się „ciągłego więcej” (*toujours plus*) o realnym istnieniu owej postaci, czego efektem jest ponowny powrót na płaszczyznę Misterium. W ten sposób dokonuje się nieustanne przechodzenie z jednej płaszczyzny na drugą (*un perpetuel va-et-vient*), któremu towarzyszy wchodzenie coraz bardziej w głąb Misterium i wydarzenia historycznego⁵⁵

Wydaje się, że nazwa „metoda integracji dynamicznej” kryje w sobie dawny pogląd Latourelle'a o apologetycznej i dogmatycznej procedurze postępowania w stosunku do badanego przedmiotu dyscypliny. W takim razie metoda ta nie wnosi żadnego *novum* do teorii teologii fundamentalnej. Kurczowe trzymanie

mentalnej pisze o zmianie metody (z apologetycznej na dogmatyczną) „by być wierną rzeczywistości” (s. 25). Pozwala to przypuszczać, że autor ma jednak na myśli metodę apologetyczną i dogmatyczną.

⁵⁴ *Spécificité* s. 116 nn.; *Théologie fondamentale* s. 1358 n.

⁵⁵ Tamże.

się przez autora określeń „apologetyczny” i „dogmatyczny” rozbija chyba jedność i tożsamość dyscypliny stwarzając wrażenie, że jest ona niczym innym, jak tylko „zlepkiem” dawnej apologetyki i teologicznodogmatycznego traktatu *De Revelatione*. Poza tym wiadomo, że w zasadzie nie istnieje metoda apologetyczna ani dogmatyczna, gdyż zarówno apologetyka, jak i dogmatyka posługują się konkretnymi, sobie właściwymi metodami. O ile w przypadku apologetyki autor wspomina o metodach: historycznej (*de facto* nie wszyscy zgadzają się, że taka istnieje) i krytycznoliterackiej, wzmiankuje też o argumentacji filozoficznej (nie mówiąc o konkretnych metodach filozoficznych), o tyle nic nie mówi bliżej na temat metod stosowanych w postępowaniu dogmatycznym (pytanie, dlaczego nie „teologicznym”, jakby tylko dogmatyka była teologią).

Nawet jeżeli metoda integracji dynamicznej jest owym *perpetuel va-et-vient* pomiędzy historycznym a misteryjnym wymiarem objawienia, to przecież zarówno jeden, jak i drugi kraniec tego dwumianu domaga się specyficznych dla siebie metod. Poza tym rodzi się pytanie, czy tego rodzaju metoda stoi rzeczywiście w służbie przedmiotu i celu teologii fundamentalnej, jakim jest badanie i uzasadnianie wiarygodności objawienia chrześcijańskiego, skoro autor sam zaznaczył, że problem wiarygodności domaga się podejścia z trzech różnych płaszczyzn.

Biorąc pod uwagę rodzaje metod stosowanych aktualnie w teologii fundamentalnej⁵⁶ wydaje się, że Latourelle stosuje kilka spośród nich, mianowicie psychologiczno-egzystencjalną (problematyka filozoficzno-antropologiczna), fenomenologiczną (objawienie jako poznanie międzyosobowe), eklezjologiczną (Kościół jako motyw wiarygodności) oraz historiozbawczą (natura objawienia).

*

Zasługi René Latourelle’a dla rozwoju teologii fundamentalnej są niepodważalne. Szczególnie na płaszczyźnie takich zagadnień, jak teologia objawienia czy teologia cudu nazwisko rzymskiego naukowca zajmuje miejsce znaczące. Powstaje jednak pytanie, czy udało mu się stworzyć system zwarty, jednolity pod względem metodologicznym. Wydaje się, że nie całkowicie, zwłaszcza jeżeli chodzi o teren metodologii. Dość jasno jest określony materialny przedmiot dyscypliny, chociaż niektóre kwestie przynależą raczej do odnośnych dyscyplin teologicznych, jak np. teologia religii czy teologia ekumeniczna. Również brak całościowo opracowanej tezy eklezjologicznej zubaża przedmiot

⁵⁶ Zob. M. R u s e c k i. *Fundamentalna teologia. IV Metody*. EK t. 5. Lublin 1989 kol. 76 n.; t e n ż e. *Struktura naukowa teologii fundamentalnej* s. 62-67.

teologii fundamentalnej w wydaniu Latourelle'a. Natomiast na płaszczyźnie przedmiotu formalnego łatwo dostrzec brak jasno sprecyzowanego pojęcia wiarygodności, co rzutuje później na koherencję w stosunku do całego systemu w sposobie jej uzasadniania.

W prezentowanym obrazie dyscypliny brak jest wyraźnej różnicy między teologią fundamentalną a apologetyką, właśnie na płaszczyźnie metody. Raczej odnosi się wrażenie, jakoby do apologetyki „dołożono” dogmatyczne odpowiedzi poszczególnych zagadnień. Sprawia to, że teologia fundamentalna nie jawi się jako dyscyplina *sui generis*, lecz jako wzbogacona dogmatycznie apologetyka.

Chociaż system naukowy Latourelle'a posiada niekwestionowalne atuty i osiągnięcia, należałoby chyba oczekiwać konsekwentnego opracowania poszczególnych elementów teoriiwórczych (przedmiotu, celu i metody) w jednolitych aspektach, co wpłynie na ujednolicenie koncepcji całej dyscypliny.

FROM APOLOGETICS TO FUNDAMENTAL THEOLOGY IN RENÉ LATOURELLE'S WORKS

S u m m a r y

The article presents R. Latourelle's views on classical apologetics and contemporary fundamental theology. Apologetics, in his opinion, is a theological discipline critically investigating the fact and credibility of the Christian revelation. The fact that this discipline is a theological one has its source in the identity of its subject with dogmatics. Credibility of revelation is shown by a scholarly – i.e. methodical, speculative and universally valent presentation of the signs of that revelation. In its argumentation apologetics also takes into account the human subject as the recipient of revelation which makes this conception of apologetics, which is called integral, lie midway between objective and subjective apologetics. The method of apologetics is rational, philosophical-historical. Since classical apologetics was formed as result of historical need and not of systematic reflection, along with the changes occurring in theology, philosophy, man's mentality and with the rising ecumenic climate it was subjected to sharp criticism. This has led to changes in its subject and method and to it being transformed into fundamental theology. The author of the article stresses that in his presentation and criticism of apologetics Latourelle failed to avoid some inconsistencies, and above all he did not show almost at all the methodological plane as the one on which the greatest changes occurred.

As far as fundamental theology is concerned, initially Latourelle understood this notion as the first year of theological studies; a field for co-operation between apologetics and dogmatics in an attempt at a comprehensive formulation of the problems connected with revelation understood as a historical fact and a mystery of the faith at the same time. In a later period of his scholarly work, finally leaving apologetics, Latourelle presents his vision of fundamental theology as a discipline that has its own specific features, its own subject, method and structure. Its subject is God's self-revelation and self-donation in Jesus Christ and His „self-authentication” by the Sign

of Jesus' Person. Credibility of revelation is in the last analysis Jesus' credibility. The nature and structure of revelation are the central problems of that discipline, and at the same time they are the criterion that gives order to the remaining questions in which fundamental theology is interested. Latourelle gives the following order of these questions: 1. Theology as a science. 2. Historicity of revelation and of the Person of Jesus; the beginning of Christianity; the Gospel as testimony to Jesus; Jesus' works, message and ecclesial project. 3. Intellectual trends questioning the fact of Incarnation – the philosophy of the Enlightenment and Bultmann's existential theology. 4. Ecumenism. 5. Christianity's attitude towards other religions. 6. Hermeneutics and inculturation of revelation.

Latourelle leaves out the ecclesiological thesis; of all the problems connected with the Church he is only interested in what confirms that the Church originated from Christ. He derives arguments mainly from history of the Church (paradoxes and tensions). In the above schema the treatise about faith as a correlate of salvation is also missing. Latourelle does not define the notion of credibility as a formal subject of fundamental theology. As to the way of justifying it he thinks that it should be done on three planes: historical-hermeneutic, philosophical and theological-semeiological. He defines the method of fundamental theology as the „method of dynamic integration” It consists in passing constantly from the historical to the mystery dimension of revelation and hence in ever deeper understanding of both these dimensions. In its essence this method consists in integrating the apologetic and theological-dogmatic procedures.

Analyzing Latourelle's statements the author of the present article concludes that as far as the notion of credibility is concerned the Roman theologian is standing on the borderland between the semeiological, personalistic and historical-salutary notions, whereas with regard to the methods that are used in fundamental theology at present, Latourelle seems to use several of them: the psychological-existential, phenomenological, ecclesiological and historical-salutary ones. In the conclusion the author says that despite the great services rendered by Latourelle to the development of modern fundamental theology he has not created a methodologically uniform and coherent system. The most serious reservations about his work are concerned with the methodological plane. Latourelle's theological-fundamental system also requires unification of the aspects of all the elements making up the theory, i.e. the subject, the aim and the method which would result in a uniform conception of the discipline.

Translated by Tadeusz Karłowicz